

FATABUREN 1973

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1973

Redaktion: Christian Axel-Nilsson · Nils Erik Bæhrendtz
Harald Hvarfner · Skans Torsten Nilsson
Layout: Torsten Stäåf
Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hæggström AB 1973
ISBN 91 7108 068 6

Pärmens färgbild: Veteranen berättar. Detalj av en akvarell av
Bengt Nordenberg 1854. Privat ägo.

Min första kyrkfärd

Jag var 8—9 år när jag en sommar fick åka med mor och en drängpojke till kyrkan. Min mor hade för vana att en gång om året gå i nattvardskyrkan och det skedde alltid om sommaren. De unga gick nog oftare om sommaren till fots den 30 km långa vägen.

Vi begav oss i väg en lördag vid middagstid. Före det hade det gräddats »kalakukko» och karelska piroger till vägkost. Smör packades

i en näverriva, likaså en kniv samt annan vägkost, såsom en bullängd och kaffe. Allting medtogs hemifrån i en pärt- eller näverask. När mor hade fått på sig sin svarta kyrkdräkt och satt den svarta sidenduken med fransar på huvudet samt knäppkängorna som lantskomakaren gjort på fötterna, var vi färdiga för avfärd. Ännu en sista ritual: eftersom min mor enligt den tidens sed var from och levde efter Guds ord bad hon

1. Karelska piroger tillreds. Foto Ilmari Manninen 1931.

2. Rågskyllar vid Heraniemi. Kontiolahti. Foto V. J. Turunen.

hela familjen om förlåtelse eftersom hon skulle gå till nattvard. Det var spännande för barnaögon att få se hur stor den här världen riktigt var, att den inte tog slut vid den horisont, som syntes genom fönstret hemma.

Till en början var det mycket roligt att få sitta högtidligt mellan mor och drängpojken. Drängpojken hade något bibliskt namn, Leevi eller Juutas. Denne Leevi var så där 14—15 år gammal, med något klent förstånd men annars en snäll pojke, ännu inte konfirmerad. Den tidens byavägar var inte något att skryta med: djupa kärrhjulspår på båda sidor av vägen och i mitten spår av hästhovar, där emellan växte gräs. Schäsens hjul studsade ibland från sten till sten och kärran gungade men det var ju också roligt för ett barn. Karelens omtalade

höjdlandskap gav omväxling under färden. Ibland strävade hästen Liinu uppförsbacke och snart bar det utför igen så att man rent av trodde sig vara i luften, när kärran studsade mot den steniga vägen. Bebyggelsen var ännu gles. Byarna låg på höga skogshöjder, så också min hemby Lehtoi. Sedan kom efter 2 km Selkie by på en ännu högre höjd. Från dessa höjder såg man tre kyrkkors Eno, Kontiolahti och Joensuu. Efter Selkie by åkte vi nerför en lång backe till Mellihtä bäck, där Liinukka fick dricka av det klara rinnande vattnet. Därifrån åkte vi upp på Mönni mo (där byns begravningsplats nu har legat redan i 40 år), som var alldeles obebodd ca 6—7 km. Efter det kom Mönni by. Allra först då man åkte uppför backen mot byn fanns Haapa-

3. Nothus och bastu
på Heraniemi strand.
Kontiolahti. Foto
V. J. Turunen.

lainens stora gård med sin väderkvarn. Numera har man vid gårdens gärdesgård invid vägen rest ett minnesmärke över 1808—1809 års krig. Då vi färdades till kyrkan fanns där ingenting. Mönni by var glest bebodd, på en höjd en gård, på en annan höjd en annan gård. Vi färdades längs en mycket stenig väg från byn neråt, till höger på en hög höjd låg Matti Riikonens stora byggnadsgrupp. (Det berättas att då Finska kriget bröt ut sprang grannen för att meddela om detta åt gårdens dåvarande husbonde Matti och upprepa: »Se mot backen Mönnis Matti, kriget kommer, kriget kommer.»)

Igen hade vi framför oss obebodda trakter, ungefär 5 km låglänt mark ner mot stranden av Pielisjoki till Leppävirta färja. På älvens motsatta

strand fanns färjkarlens stuga. Man måste ropa på färjan och det var också roligt för Leevi att få ropa så att det ekade i ödemarken, t.o.m. jag torde ha hjälpt till litet. Sedan kom den stora färjan, som enligt min mening var rysligt stor. När Liinu med kärran körde upp på den, skulle det ha rymts ännu två hästar med kärra. Men eftersom det inte råkade finnas andra så förde färjan oss över. Taxan var sådan att resenärerna rodde och färjkarlen styrde då det blev rätt stark ström ner mot Haapavirta fors. Mor rodde med Leevi och forsens brus föreföll mig fasansfullt fastän det motströms inte torde ha hörts så hårt. På så sätt kom vi lyckligt över och Liinu hade fått vila och äta hö så att den igen var ivrig att få fortsätta, sålunda hade vi avverkat 18

km av kyrkfärden. Färjkarlen avtackades (han fick om vintern sin lön i spannmål m.m. enligt mantal) och sedan bar det igen uppför en sluttning och mot obebodda trakter. Efter att ha kört 4 km kom vi till Multimäki. Vägen gick över backen. Nedanför gick den väg som kom från Kaltimo och via Jakokoski förde till Joensuu. Mig föreföll det märkligt att man där i Multimäki på backslettningen mellan vägarna hade byggt en människo-boning. Där fanns på nedre slänten en dörr och invid dörren en fönster-ruta, på taket fanns ett rökrör och mullsluttningen täckte taket. Jag hörde att i stugan bodde en familj med ett halvt tiotal barn.

Nu var det roligt att åka, då vägen

4. Paavila gård, Paihola. Kontiolahti. Foto
Tuomas Björkman.

5. Torparfamilj i Paihola. Kontiolahti. Foto
J. Lukkarinen.

var som för en herreman. Vi åkte upp mot Jakokoski by, som också låg på en hög höjd. Ett par tre större gårdar och stugkyffen syntes mitt bland åkrarna. Vi körde med god fart på god väg, Liinu var också bra på att springa. Vi kom till Uilo där det fanns endast två gårdar, Kettula och jag minns inte längre den andra gårdens namn. Denne Olli K. från Uilo var min fars kusin, till vilken vi ibland stack oss in på visit, ty vi hörde ju också till familjen Kettunen. Nu var det inte tid för besök. Åter igen kom det obebodda trakter och nu var det den kända Jaama mo, där ständigt fredliga människor rånades. Sent på kvällen och på natten var det farligt att färdas där. På dagen

6. Kiiskinens och Utraiinens gårdar i Jakokoski. Kontiolahti. Foto Samuli Paulaharju 1907.

7. Kautkalas flickor på verandan. Piihola, Kontiolahti.

Alma Kiiski:
Min första kyrkfärd

var det fredligt. Vi kom på nytt till en vägkorsning här på mon. Den platsen kallades för Uuro, där löpte Pielisjoki alldeles nära. Även vid den här vägkorsningen fanns ett litet hus, vars invånare till allas förundran aldrig rånades fastän de bodde mitt på mon. Rakt fram gick vägen till Lehmo och Joensuu och till höger vände den mot Kontiolahti kyrka. Den sista biten av färden gick fort fastän också det var obebodda trakter åtminstone fram till Puhakkas arvingars stora gård. Där började kyrkbyn. Till vänster nedanför höjden och byn öppnade sig Höytiäinens fjärd, en mäktig syn för en liten resenär. Då vi åkt en liten bit kom på vänster hand begravningsplatsen och bårhuset, på höger hand dödgrävarens bostad. Allt detta var för mig som en saga då jag aldrig tidigare

sett något sådant. Prostens prästgård låg alldeles bredvid begravningsplatsen. Prosgården var en ståtlig gulmålad byggnad med glasveranda och tre ingångar. Drängstugan låg på högra sidan av gårdsplanen och stora bodar samt andra uthusbyggnader till vänster. Vi körde in på prostgårdens gårdsplan framför stallet. Vi hade beslutit att övernatta i drängstugan. Prostens dräng blev kvar för att visa Leevi var han kunde ställa hästen. Mor tog vägkostkorgen och sin psalmbok som var inlindad i en näsduk och vi gick in i drängstugan. I prostgårdens drängstuga fanns redan flera familjer kyrkobesökare, men husbondsdrängens hustru sade att det nog fanns plats för oss och vi fick ta in i den ena sidokammaren. Vi behövde inte ligga på golvet i stugan. Klockan var kanske omkring tre

8. Stränder vid
Pielisjoki. Paihola,
Kontiolahti. Foto
Tuomas Björkman.

9. Mustonens gård
i Lehmonkylä. Kon-
tiolahti. Foto F.
Johansson.

när mor sade att vi skulle koka kaffe och äta före aftonsången, eftersom hon inte sedan fick äta förrän följande dag efter kyrkan då hon skulle gå till nattvarden. Mor kokade kaffe och bjöd även värdinnan på kaffe med dopp. Sedan vilade vi litet före skriftanteckningen. Det var drygt en halv kilometer från prostgården till kyrkan. Skriftanteckningen började kl. 5 för att alla som ville gå till nattvarden om söndagen skulle vara tillstädes, annars var det inte tillåtet att gå till nattvarden. Nattvardsgången antecknades i böckerna och om någon på ett år inte gått till nattvarden blev den tillrättavisad av prästen. Man ropades upp byavis och i nummerordning för mors del Selkie N:o 6 närvarande Riitta Kettunen.

Efter det skriftanteckningen avslu-

tats började kyrkklockorna ringa till aftonsången, till vilken alla som skulle delta i nattvarden kom. Jag undrade då jag var liten hur mor som var en tjock och ståtlig människa skulle rymmas på knä mellan kyrkbänken och det framförvarande ryggstödet varje gång prästen bad. Det beredde nog mor svårigheter men det gick när hon riktigt försökte. Mor befallde också mig att knäböja, men för mig var det ingen konst.

Efter aftonsången gick vi till vårt nattkvarter där det fanns folk som på en mindre marknad. Där träffade man bekanta från andra sidan socknen och man berättade nyheter. Först frågade man: »Hur står det till med dig?» — »Frid råder», svarade den andra. Det var den tidens sätt att hälsa. På aftonen vid läggdags bred-

10. Postiljon i Kontiolahti. Foto J. Lukkarinen 1906.

de man ut lövruskor eller halm i syskonbädd på golvet från dörröppningen ända till motsatta väggen. Värdirnorna bredde ut sina kyrkschalar på

halmen. Släktingar fanns nog i kyrkbyn men man övernattade inte hos dem, man gick hellre på snabbvisit. Även i vår kammare fanns det sådana som sov på golvet, men vi fick i alla fall något slags lave att sova på.

Under min barndom fanns det på kyrkbacken endast kyrkan och ett avträde, ty några år tidigare hade den gamla kyrkan som låg mellan begravningsplatsen och prostgården brunnit. Omkring den hade det funnits drängstugor och något slags stall för hästarna, men allt hade gått förlorat i samma brand. När den nya kyrkan byggdes efter min födelse, byggde man också en kommunalstuga närmare kyrkan på andra sidan om vägen som gick genom kyrkbyn på en backe, där växte det en stor gran vid vilken, berättades det, illgärningsmän bundits fast och piskats som straff. Vid denna kommunalstuga hade man också byggt stall för sockenbornas hästar. Kommunalstugan var väldig och den måste eldas med kastved. Där fanns också mindre rum men jag minns inte längre hur många. Sockenborna fick övernatta där och hålla bröllopskaffe och begravningsmiddagar efter att ha färdats långa vägar. Kanske fick man litet ersättning i samband med inkaseringen av kommunalskatten. Städa måste man efteråt eller betala åt vakten som bodde där. I kommunalstugan rymdes massor av folk alldeles som i föreningshuset. Det fanns också flera stall, jag kan inte säga hästantalet.

Man gjorde uppköp i kyrkbyn i Tanskanens handelsbod, som låg alldeles i ändan av kyrkgränden. Jag minns hur vi med mor gick in i den

11. A. Lukkarinens gård i Kontiolahti. Foto Samuli Paulaharju 1907.

halvskumma boden, dörrklockan klingade. Mor köpte russin och plommon samt kaffe och toppsocker. Toppen kunde väga mellan 2 och 4 kg och dess botten var mycket mjukare än dess övre del. Alla ville ha övre delen, när de inte köpte hela socker toppen, för den var drygare i användning. Kaffet var orostat. Jag fick på köpet en strut karameller. Vid kyrkgränden fanns det alltid om helgdagarna efter gudstjänsten vetebröds-handlare. I pårtkorgen på ett bräde fanns till salu enpennisskorpor. En rad vetebrödstippor kostade 25 p samt örffilar 5 och 10 p. Oj ändå vad barnet tyckte de var goda när mor köpte av dem.

Den här första kyrkfärden ägde rum vid sekelskiftet. Efter det fick jag varje sommar gå till fots barfota den här 30 km långa vägen med de större 10—12-åringarna. Skorna hade vi i handen, för det gick inte

för sig att slita på helgdagsskorna. Fötterna tvättade vi i bäcken nedanför kyrkan och klädde på oss de hemstickade bomullsstrumporna och skorna som byskomakaren gjort och sedan var vi kyrkklädda. Vi övernattade i bodar eller på vindar än i den ena gården än i den andra och följande dag gick vi barfota tillbaka samma väg.

Jag vill berätta ännu en rolig historia från kyrkfärden med mor. Vår kuskpojke Leevi var litet efterbliven. Vi hade redan kommit till början av hemvägen där det fanns en grind. När Leevi hade öppnat grinden och stigit upp i kärran sade han kort: »Nog var då kakan seg då den fastnade i halsen, men sedan gav ändå den där andra prästen det där vinet så att den lossnade.» Mor som annars var en gladlynt men from människa förfasade sig och sade åt Leevi: »Vad, var du också vid nattvardsbordet?» Pojken

sade: »Nog var jag då alla andra gick» och såg full av förvåning på min mor. Mor kunde inte hålla sig för skratt och sade bara: »Inte hade du bort gå till Herrens bord då du inte ännu har hämtat skeden i prostgårdens tjärbytta.»

Kommentar

Värdinnan Alma Kiiski föddes år 1894 i Nordkarelen i Kontiolahti, vars förhållanden hon skildrar livfullt. Hon har från och med 1960 deltagit i nio av Etnografiska avdelningens insamlings-tävlingar. År 1969 erhöll hon förtjänst-tecknet i silver. Hennes skildring av en kyrkfärd ansluter sig till frågelistan n:o 17 (1970), som behandlar kyrkokvarteren. I svaret önskade man få uppgifter bl.a. om färdvägar till kyrkan från avlägsna byar, om färdmedel, kläder och annan reseutrustning, om kyrkstugor, kyrkstall, kyrkbodar och andra nattkvarter samt kyrkfärdernas inträffande i samband med handelsfärder och besök.

Hilkka Vilppula

Alma Kiiski skriver på finska. Det avsnitt som börjar med orden Prostens prästgård, sid 46, andra spalten, första raden, återges här på originalspråket.

Rovastin pappila oli aivan hautausmaan vieressä. Komea keltaiseksi maalattu pytinki lasi verantoneen ja kolmine sisäänkäyntineen. Väen tupa oli oikealla sivulla pihasta ja suuret aitat sekä muut ulkorakennukset vasemmalla. Ajoimme pappilan pihaan tallin eteen. Olimme päättäneet yöpyä väentuvassa. Rovastin renki jäi neuvomaan Leeville hevosen olopaikkaa. Äiti otti eväskorin ja nenäliinassa olevan virsikirjan ja menimme väen tupaan. Pappilan väentuvassa oli jo kirkkovieraita useita perheitä, mutta isäntärengin vaimo sano että kyllä sopii ja me päästiin toiseen sivuhuoneeseen (kamariin), ei tarvittu jäädä tuvan lattialle. Kello oli siinä kai 3 maissa koska äiti sanoi että keitetään kahvit ja syödään ennen iltakirkkoa koska hän ei saa sitten syödä ennen kun seuraavana päivänä kirkon jälkeen koska menee ripille. Äiti keitti kahvit ja tarjosi emännällekin vehnäskahvit. Sitten levättiin vähän ennen rippikirjotusta.